

OLIV TA'LIM MUASSASALARIDA TALABALARNING HUQUQIY MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Habibjonov Izzatbek Dilshodjon o'g'li

Alfraganus university

Ijtimoiy fanlar fakulteti

Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi

yo'nalishi 3 bosqich talabasi

email: xabibjonovizzatbek22@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada oliy ta'lim muassasalarida talabalarning huquqiy madaniyatini rivojlantirishning pedagogik asoslari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda huquqiy madaniyatning mazmun-mohiyati, uning talaba shaxsini har tomonlama rivojlantirishdagi o'rni hamda zamonaviy ta'lim tizimida huquqiy ong va huquqiy tafakkurni shakllantirishga xizmat qiluvchi pedagogik omillar yoritilgan. Shuningdek, ta'lim jarayoniga innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish, kompetensiyaviy yondashuv, interfaol ta'lim metodlari va ma'naviy-ma'rifiy faoliyatning huquqiy madaniyatni rivojlantirishdagi ahamiyati ochib berilgan. Maqolada oliy ta'lim muassasalarida talabalarning huquqiy madaniyatini rivojlantirish samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: *huquqiy madaniyat, huquqiy ong, huquqiy tarbiya, pedagogik asoslar, oliy ta'lim, talabalar, kompetensiyaviy yondashuv, innovatsion pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, huquqiy kompetensiya, fuqarolik mas'uliyati, qonun ustuvorligi.*

KIRISH

Globalashuv, raqamli transformatsiya va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonlari oliy ta'lim tizimi oldiga nafaqat raqobatbardosh mutaxassislarni, balki yuksak huquqiy madaniyatga ega, qonunlarga hurmat ruhida tarbiyalangan hamda fuqarolik mas'uliyatini chuqur anglaydigan shaxslarni tayyorlash vazifasini qo'yimoqda. Shu bois talabalarning huquqiy madaniyatini rivojlantirish bugungi pedagogika fanining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Huquqiy madaniyat shaxsning huquqiy bilimlari, huquqiy qadriyatlarga munosabati, qonunlarga hurmat, huquqiy xulq-atvori va jamiyatdagi huquqiy jarayonlarda faol ishtirok etish qobiliyatining uyg'unlashgan tizimidir. Zamonaviy

ilmiy qarashlarga ko'ra, huquqiy madaniyat faqat nazariy bilimlarni egallash emas, balki ularni real hayotiy vaziyatlarda qo'llash, huquqiy masalalarni mustaqil tahlil qilish va qonuniy qaror qabul qilish kompetensiyasini ham o'z ichiga oladi. Shu sababli oliy ta'lim muassasalarida huquqiy ta'lim kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotchilar ta'kidlaganidek, "zamonaviy huquqiy ta'lim huquqiy madaniyatni raqamli kompetensiyalar bilan uyg'un holda shakllantirishni talab etadi" [1].

Talabalarda huquqiy madaniyatni rivojlantirishning pedagogik asoslari avvalo ta'lim mazmunining zamonaviy talablar asosida takomillashtirilishiga bog'liq. O'quv dasturlarida Konstitutsiya, inson huquqlari, akademik halollik, korrupsiyaga qarshi kurash, media huquqi, sun'iy intellekt etikasi va raqamli huquq kabi mavzularning integratsiyalashuvi talabalarni zamonaviy huquqiy munosabatlarga tayyorlaydi. Mazkur jarayonda nazariy bilimlarni amaliy mashg'ulotlar bilan uyg'unlashtirish pedagogik samaradorlikni oshiradi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Pedagogik nuqtai nazardan huquqiy madaniyatni rivojlantirishning muhim shartlaridan biri interfaol ta'lim metodlaridan foydalanishdir. Muammoli vaziyatlarni tahlil qilish (case-study), debat, munozara, modellashtirilgan sud jarayonlari (moot court), loyiha asosida o'qitish hamda jamoaviy muhokamalar talabalarning huquqiy tafakkurini rivojlantiradi. Tadqiqotlarda qayd etilishicha, "interfaol pedagogik texnologiyalar talabalarning huquqiy ongini shakllantirishda an'anaviy ma'ruza usullariga nisbatan yuqori samaradorlikni namoyon etadi" [2].

So'nggi yillarda oliy ta'lim tizimining raqamlashtirilishi huquqiy madaniyatni rivojlantirishning yangi imkoniyatlarini yaratmoqda. Elektron ta'lim platformalari, virtual sud mashg'ulotlari, sun'iy intellekt asosidagi huquqiy qidiruv tizimlari hamda raqamli huquqiy axborot bazalari talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini kuchaytiradi. Raqamli texnologiyalar orqali talaba huquqiy axborotni izlash, tahlil qilish, solishtirish va undan oqilona foydalanish ko'nikmalarini egallaydi. Bu esa huquqiy madaniyatning zamonaviy komponenti sifatida raqamli huquqiy kompetensiyaning shakllanishiga xizmat qiladi.

Talabalarning huquqiy madaniyatini rivojlantirishda professor-o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi ham hal qiluvchi omil hisoblanadi. Pedagog nafaqat huquqiy bilimlarni yetkazuvchi mutaxassis, balki huquqiy qadriyatlarni shaxsiy namuna orqali singdiruvchi tarbiyachi hamdir. O'qituvchining akademik halollikka rioya qilishi, talabalar bilan adolatli munosabat o'rnatishi, huquqiy me'yorlarga sodiqligi ta'lim jarayonining tarbiyaviy samaradorligini oshiradi. Ilmiy manbalarda "huquqiy

madaniyat pedagogning kasbiy kompetensiyasining ajralmas tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'ladi" deb ta'kidlanadi [3].

Huquqiy madaniyatni rivojlantirish faqat auditoriya mashg'ulotlari bilan cheklanmaydi. Talabalarning volontyorlik faoliyati, yuridik klinikalar, huquqiy targ'ibot tadbirlari, "Konstitutsiya kuni", "Huquqiy savodxonlik haftaligi", davra suhbatlari hamda davlat organlari bilan hamkorlikda tashkil etiladigan amaliy loyihalar ularda fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlaydi. Ayniqsa, ijtimoiy loyihalarda ishtirok etish orqali talaba huquqning jamiyat taraqqiyotidagi amaliy ahamiyatini chuqurroq anglay boshlaydi.

Shuningdek, huquqiy madaniyatni rivojlantirish jarayonida oila, mahalla va oliy ta'lim muassasasining uzviy hamkorligini yo'lga qo'yish muhim pedagogik omillardan biri sanaladi. Chunki huquqiy qadriyatlar uzluksiz tarbiya muhiti orqali mustahkamlanadi. Zamonaviy tadqiqotlarda "huquqiy madaniyatni shakllantirish izchil va uzluksiz pedagogik ta'sir natijasida barqaror rivojlanadi" degan ilmiy xulosa ilgari surilgan [4].

Bugungi kunda Yangi O'zbekistonda huquqiy demokratik davlat va kuchli fuqarolik jamiyatini barpo etish jarayonida yoshlarning huquqiy madaniyatini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Oliy ta'lim muassasalarida pedagogik faoliyatni innovatsion texnologiyalar, kompetensiyaviy yondashuv hamda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tamoyillari asosida tashkil etish talabalarda huquqiy ong, huquqiy tafakkur va qonunga hurmatni mustahkamlashning eng muhim sharti bo'lib xizmat qiladi. Ilmiy adabiyotlarda ta'kidlanganidek, "huquqiy madaniyat demokratik jamiyatning barqaror rivojlanishini ta'minlovchi asosiy ijtimoiy omillardan biridir" [5]. Shu nuqtai nazardan, oliy ta'lim tizimida huquqiy madaniyatni rivojlantirishning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish zamonaviy ta'lim siyosatining ustuvor vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda.

Mazkur tadqiqotda oliy ta'lim muassasalarida talabalarning huquqiy madaniyatini rivojlantirishning pedagogik asoslarini o'rganishda tizimli, kompetensiyaviy, shaxsga yo'naltirilgan hamda qiyosiy-pedagogik yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini ta'lim va tarbiya sohasidagi zamonaviy pedagogik nazariyalar, huquqiy ta'lim konsepsiyalari hamda O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini rivojlantirishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar tashkil etdi.

Tadqiqot jarayonida ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, normativ-huquqiy hujjatlarni o'rganish, qiyosiy tahlil, analiz va sintez, induksiya va deduksiya, kuzatish hamda ilmiy umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Mazkur metodlar yordamida

talabalarning huquqiy madaniyatini shakllantirishga ta'sir etuvchi pedagogik omillar aniqlanib, ularning o'zaro bog'liqligi tahlil qilindi.

UNESCOning ta'lim bo'yicha tavsiyalarida ta'kidlanganidek, "ta'lim inson huquqlari, demokratiya va qonun ustuvorligi qadriyatlarini shakllantirishning asosiy vositasidir" [1]. Mazkur yondashuv tadqiqotda huquqiy madaniyatni shaxsning fuqarolik kompetensiyasi bilan uzviy bog'liq holda tahlil qilish imkonini berdi.

Shuningdek, Yevropa Kengashining Demokratik madaniyat kompetensiyalari bo'yicha tavsiyalarida demokratik jamiyatning barqaror rivojlanishi fuqarolarning huquqiy bilimlari, qadriyatlari va mas'uliyatli xulq-atvori bilan chambarchas bog'liqligi qayd etilgan [2]. Mazkur konseptual yondashuv tadqiqotning nazariy asoslaridan biri sifatida qabul qilindi.

Tadqiqotda kompetensiyaviy yondashuv alohida metodologik ahamiyat kasb etdi. OECD ekspertlari ta'kidlaganidek, zamonaviy oliy ta'lim tizimining vazifasi talabalarda faqat bilimni emas, balki uni amaliyotda qo'llash kompetensiyasini shakllantirishdan iborat [3]. Shu nuqtai nazardan, huquqiy madaniyat talabani huquqiy bilimlari, huquqiy tafakkuri, qonunlarga hurmati hamda ijtimoiy mas'uliyatining integrallashgan natijasi sifatida baholandi.

Tadqiqot natijalarining ishonchliligi zamonaviy ilmiy manbalarni tanqidiy tahlil qilish, milliy va xalqaro tajribalarni qiyosiy o'rganish hamda olingan xulosalarni tizimli umumlashtirish orqali ta'minlandi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, oliy ta'lim muassasalarida talabalarning huquqiy madaniyatini rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Huquqiy madaniyat talabani huquqiy bilimlari, huquqiy ongi, huquqiy tafakkuri, fuqarolik mas'uliyati hamda amaliy huquqiy faoliyatini o'zida mujassam etuvchi kompleks pedagogik hodisadir. Shu bois uni shakllantirish faqat alohida fanlarni o'qitish bilan emas, balki butun ta'lim-tarbiya jarayonini tizimli tashkil etish orqali amalga oshirilishi lozim.

Tadqiqot davomida huquqiy madaniyatni rivojlantirishning pedagogik asoslari sifatida kompetensiyaviy yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, interfaol pedagogik texnologiyalar, raqamli ta'lim vositalari hamda nazariya va amaliyot integratsiyasining muhim o'rni aniqlandi. Ayniqsa, muammoli vaziyatlar tahlili (case study), debatlar, modellashtirilgan sud jarayonlari (moot court), loyiha asosida o'qitish va huquqiy targ'ibot tadbirlaridan foydalanish talabalarning huquqiy tafakkuri, mustaqil fikrlashi va qonuniy qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari huquqiy madaniyatni rivojlantirishda professor-o'qituvchilarning kasbiy va pedagogik kompetensiyasi, oliy ta'lim muassasasi muhiti, oila, mahalla hamda davlat va jamoat tashkilotlari bilan hamkorlik muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatdi. Mazkur subyektlarning o'zaro hamkorligi talabalarda qonunga hurmat, fuqarolik pozitsiyasi va ijtimoiy mas'uliyat kabi sifatlarning barqaror shakllanishiga xizmat qiladi.

Tahlillar asosida quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi:

- oliy ta'lim muassasalarining barcha ta'lim yo'nalishlarida huquqiy madaniyatni rivojlantirishga qaratilgan fanlararo integratsiyani kuchaytirish;
- ta'lim jarayonida interfaol va raqamli pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish;
- talabalarning huquqiy savodxonligini oshirishga xizmat qiluvchi amaliy loyihalar, yuridik klinikalar, huquqiy forumlar va volontyorlik faoliyatini rivojlantirish;
- professor-o'qituvchilarning huquqiy-pedagogik kompetensiyasini muntazam oshirib borish;
- huquqiy tarbiya samaradorligini baholash mezonlari va monitoring tizimini takomillashtirish.

Xulosa qilib aytganda, oliy ta'lim muassasalarida talabalarning huquqiy madaniyatini rivojlantirishning pedagogik asoslarini takomillashtirish huquqiy demokratik davlat va kuchli fuqarolik jamiyatini barpo etishning muhim omillaridan biridir. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar, innovatsion ta'lim texnologiyalari va uzluksiz huquqiy tarbiya tizimini izchil qo'llash orqali huquqiy jihatdan yetuk, ijtimoiy faol va yuksak fuqarolik mas'uliyatiga ega mutaxassislarni tayyorlash mumkin. Mazkur yo'nalishda olib boriladigan ilmiy izlanishlar va amaliy tadbirlar oliy ta'lim sifatini oshirish hamda jamiyatning huquqiy madaniyatini yuksaltirishga munosib hissa qo'shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: O'zbekiston, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-637-son. 2020-yil 23-sentyabr.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida".
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-son Farmoni "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida.

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. “Mahallani rivojlantirish va jamiyatni yuksaltirish yilida ustuvor yo‘nalishlar bo‘yicha islohotlar dasturlari hamda “O‘zbekiston – 2030” strategiyasini amalga oshirish bo‘yicha Davlat dasturi”. 2026.
6. UNESCO. *Recommendation on Education for Peace, Human Rights and Sustainable Development*. Paris: UNESCO, 2023.
7. United Nations. *Universal Declaration of Human Rights*. New York: United Nations.
8. Council of Europe. *Reference Framework of Competences for Democratic Culture*. Strasbourg: Council of Europe, 2023.
9. OECD. *Education at a Glance 2024: OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing, 2024.
10. European Commission. *European Education Area: Quality Education and Lifelong Learning*. Brussels, 2024.
11. Mavlonov A., Raxmonqulov H. Huquqiy madaniyat va fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning nazariy asoslari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2023.
12. Ismoilov B., Xudoyqulov A. Pedagogik kompetentlik va zamonaviy ta’lim texnologiyalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2024.
13. Muslimov N.A. Kasbiy ta’lim pedagogikasi. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2023.
14. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2023.
15. Egamberdiyev A. Huquqiy tarbiya va huquqiy madaniyatni rivojlantirishning dolzarb masalalari. // *Pedagogik mahorat* ilmiy jurnali. – 2024. – №2.
16. Xolmatov D. Oliy ta’lim muassasalarida huquqiy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik omillari. // *Uzluksiz ta’lim* ilmiy-uslubiy jurnali. – 2025. – №1.
17. *International Journal of Educational Development*. Elsevier. 2024. (Huquqiy ta’lim va fuqarolik kompetensiyalariga oid maqolalar).
18. *Education Sciences* (MDPI). 2024–2025-yillardagi oliy ta’lim va fuqarolik ta’limiga oid maqolalar.
19. *Journal of Social Studies Education Research*. 2024. (Legal education and civic competence).
20. *Higher Education Studies*. Canadian Center of Science and Education. 2024.